

מנהל המדינה

ד"ר שפרה מישלוב

מהו מנהג?

דוגמאות למנהגים

בבא מציעא, פג, א-

הַשׁוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֵלִים וְאָמַר לָהֶם לְהִשְׁכִּים וּלְהַעֲרִיב יְמָקוֹם שְׁנֵהֲגוּ שְׁלֵא לְהִשְׁכִּים וּשְׁלֵא לְהַעֲרִיב אֵינּוּ רִשְׁאֵי לְכּוֹפֵן יְמָקוֹם שְׁנֵהֲגוּ לְזוֹן יוֹן לְסַפֵּק בְּמַתִּיקָה יִסְפֵּק הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה ^א מַעֲשֵׂה בַר' יוֹחֲנָן בֶּן מַתִּיָּא

תלמוד בבלי <עוז והדר> עמוד מס' 177 כג בבא מציעא תלמוד בבלי הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

דידיה וקתני שומא דידה: מתני' [א] פסקה
להכנים לו כספים סלעה נעשה ששה דינרין
החתן מקבל עליו עשרה דינרים לקופה לכל
מנה ומנה רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל
כמנהג המדינה: גמ' היינו פוסק כנגדם

תלמוד בבלי <עוז והדר> עמוד מס 143 טז כתובות תלמוד בבלי הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

בבא בתרא, ב, א-

אִשְׂרָצוּ לַעֲשׂוֹת מַחִיצָה בַּחֲצֵר בּוֹנֵין אֶת הַכּוֹתֵל
בְּאִמְצַע מְקוֹם שְׁנֵהֲגוּ לְבָנוֹת גּוֹיִל גּוֹיִל כְּפִיסִין
לְבִינֵין בּוֹנֵין יְהִי הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה (ב) גּוֹיִל יְזֵה

תלמוד בבלי <עוז והדר> עמוד מס 13 כד בבא בתרא תלמוד בבלי הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

תוספתא, בבא מציעא ליברמן (ט,יד) -

**המלוה את חבירו סתם אין פחות משלשים יום
ובמדינה שהיא נוהגת פחות מיכן או יתר על כן
אין משנין ממנהג המדינה.**

רמב"ם, הל' מכירה נו, ח

בכל הולכין אחר השמות הערוכות בפי הכל: ^הה וזה
עיקר גדול בכל דברי משא ומתן הולכין אחר לשון
בני אדם באותו המקום ואחר [נ]המנהג. אבל מקום
שאין ידוע בו מנהג ולא שמות מיוחדין אלא יש קורין
כך ויש שקורין כך עושים כמו שפירשו חכמים
בפרקים אלו:

^ההחיד' 1734567
משנה תורה <מהדורה חדשה> עמוד מס 76 יב (קנין) משה בן מימון (רמב"ם) הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מדוע הולכים על פי מנהג המדינה?

רמב"ן, בנא מציעא קד, א ד"ה ר' מאיר

ונראה מכאן דהא דאמרי' דורש לשון הדיוט
ה"ק שהיה עושה מנהג ההדיוטות עיקר ודן על
פיהם כאלו נהגו על פי חכמים ואע"פ שמעצמן
הורגלו לכתוב כן שלא על פי חכמים, היה
עושה אותו מנהג כתנאי שאע"פ שלא נכתב כמי
שנכתב דמי הואיל והוא מנהג פשוט וכולם
עושיין כן וכל המקבל על דעת כן קבל. והלל

חידושי הרמב"ן <הרש"ר> עמוד מס 317 בנא מציעא משה בן נחמן (רמב"ן) הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מנהג גרוע

תוספות בבא בתרא, ב"א ד"ה בגויל

וְשָׂמָה יָדָא מִיָּדָא שְׂמִיטָה מִמַּשְׁמֵטָה
 ומלמטה^א: **בגויל** זה נותן
 ג' טפחים ב'. והא ללא קאמר בגויל
 ו' טפחים משום דלא נטעי למימר ו'
 לכל אחד וא"ת אמאי אלטרין למייתי
 מדת גויל וגוית כיון דתנן הכל כמנהג
 המדינה כמו שנהגו כן יעשו וי"ל דאם
 נהגו יותר מו' בגויל לא יעשה^ב וכן כולם
 אלא כשיעור המפורש ומיהו א"ס נהגו
 לעשות פחות מו' יעשה דאפילו א"ס
 נהגו צהולא ודפנא יעשה כדמפרש
 בגמרא^א וא"ת ומאי צעי צגמ' הכל
 כמנהג המדינה לאתויי מאי ומשני
 לאתויי אתרא... דנהיגי צהולא ודפנא
 לימא לאתויי כמנהג כל המקומות כמו
 שנהגו ונראה לר"ת דדוקא צהולא

בלבינין זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח
 ומחצה י' לפיכך אם נפל הכותל המקום
 והאבנים של שניהם י' וכן בגינה מקום שנהגו
 לגדור מחייבין אותו י' אבל בבקעה מקום שנהגו
 שלא לגדור אין מחייבין אותו אלא אם רצה כונס
 לתוך שלו ובונה ועושה חזית מבחוץ י' לפיכך
 אם נפל הכותל המקום והאבנים שלו אם עשו
 מדעת שניהם בונין את הכותל באמצע ועושים
 חזית מכאן ומכאן לפיכך אם נפל הכותל
 המקום והאבנים של שניהם: **גמ'** סברוה מאי
 מחיצה גודא^ב כדתניא^א מחיצת הכרם שנפרצה
 אומר^ב לו גדר חזרה ונפרצה אומר לו גדר
 נתיאש

שמש ממנו קטנה. וישוה וזהו
 מבחוץ. מפרש צגמ'^א: ועושים חזית
 מכאן ומכאן. להודיע ששניהם
 עשאוהו: **גמ'** גודא. כותל: (כדתנין^א).
 דקרי תנא לגודא מחיצה: מחיצת
 זכרם. שסמוך לשדה הלצן של
 זכירו: אומר לו. לצעל הכרם גדור
 אמה שלא יאסרו גפנין את תצואת
 השדה משום כלאים לפי שסמוך צעל
 השדה את זרעיו סמוך לגדר דמתנן
 פירק שני (דף טו.) היה גדר
 יינתיס זה סומך לגדר מכאן את
 אילנותיו וזה סומך לגדר את זרעיו
 זכאן וכשאין שם גדר תנן צפ' שני^א
 לא יטע אדם אילן סמוך לשדה
 זכירו אלא"כ הרחיק ממנו ד' אמות

גדי עבודת הכרם דצחכי הוי כלאים: חזרה ונפרצה אומר לו. לגדור: ודפנא אצל פחות מכאן אפילו נהגו מנהג הדיוט הוא ומוכיח מכאן
 קידש דיט מנהגים שאין לסמוך עליהם אפילו היכא דתנן הכל כמנהג
 המדינה: **לפיכך** אם נפל הכותל וכו'. פי' לפי שצניס הכותל צעל כרחם או משום דהקנו זה לזה לעשות גודא ללישנא קמא

תלמוד בבלי <עו' ז'הדר> עמוד מס' 13 כ"ד בבא בתרא תלמוד בבלי הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

שו"ת הרא"ש יב, ג -

כדפרש"י ז"ל שרושמים על התבית ור"ח ז"ל פי פאמיא כמו שרגילין הסותרים
חוקם כפי צדק. חברו וזהו גמר המקח וקורין לו בל' אשכנז יא' לוף ולוח
מעשה שפושין סוי במקום סודר אבל דיבור בעלמא לא אפי' אי נהוג מנהג
גרוס הוא ולא אלינן בחרייה כמו שפרש"י ז"ל (נ"א ר"י) בכ"מ בגמרא ועוד
מאן נימא לן שנוהג מנהג זה אי רגיל לקיים דבר זה בחקיעת קף שלא יוכל
לחזור בו ושלום כנפש דודך אשר בן הרב ר' יחיאל ז"ל :

עמוד מס 39 שו"ת הרא"ש אשר בן יחיאל (רא"ש) הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מה נחשב מנהג?

רמ"א, חו"מ שלא, א -

ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה, רק פעם אחת או שני פעמים, אינו קרוי מנהג.

רק מנהג שהוסכם על חכמים

שו"ת חכם-צבי סי' ס"א

השתא נחוי אנן • אם יש מקום לחייבו מנהג המנהג • ואומר דכגדר המנהג כדי להוציא ממון על פיו • רבו הדעות והמה בכתובים • והגראה מפשט דברי הרא"ש כלל כ'ו שאין כח במנהג להפקיר ממון ליטול מזה וליתן לזה אם לא התנו עליו בפירוש ומהריב"ל בח"ב סימן פ' רצה לומר דלאו בכל מנהג קאמר אלא דוקא באותו מנהג שנתקבל בטעות והוקשה לו דא"כ באיסורא נמי • ולעדן דאין כורך להוציא דברי הרא"ש מפשטן • דס'דא כיון דנתפשט המנהג ע"פ כמה דיינים • שדנו כן • אי לאו דקיס להו' שכך היא תקנתם • לא היו דנין כך קמ"ל הרא"ש • כיון שבטעות היה • אינו כלום • ואף הרב ז"ל בח"א סימן ס"ז הביא החלוק שכתבו הפוסקי' ז"ל • לישב שתי תשובות

עמוד מס 119 שו"ת חכם צבי אשכנזי, צבי בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

בלא וותיקין מהני • אבל לא שיועיל מנהג בעלמא •
אף בלי שום תנאי • לסתור דין תורה • דהווא הויה
ליה מנהג של שעות:

ואת עדיין הקושיא במקומה עומדת • לוקמא
כדלא התנו עליו כלל • והוא לעבור על
ד'ת • וי'ל דהא ודאי לא שכיחא כלל • שבשכירות
פועלים שהוה דבר ההוה בכל יום • שלא יהא בדבר
מנהג ע'פ הסכמה • ותנאי קבוע • ומשום הכי אוקמה
בעיר חדשה דהיא שכיחא טפי • אבל הסכמות שלא
על פי חכמי דבר • ההוה ומנוי תמיד הוא:
ובזה עלו דברי מוהריקו כהוגן אין בהם נפתל
ועז • הרי דהמנהג הנא להפקיע ד'ת
כריך שיתנו עליו בתחילה:

עמוד מס 121 שו"ת חכם צבי אשכנזי, צבי בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

עדיף למצוא סמך לדבר בדברי חכמים

שו"ת תרומת-הדשן 'סי' שמב -

אמנם נראה דצריכים לידע דמנהג קבוע ופשוט הוא שנתנו כן בני העיר לכל הפחות תלתא זימנין¹³, והרבה פעמים ציבור עושים להם מסקנא לפי הצורך ואין בדעתם לקבוע מנהג כלל, מ"מ אע"פ שצריכים לברר קביעות המנהג בבירור גופיה אין מדקדקים כ"כ, אלא מבררים על עד מפי עד וע"פ פסולי עדות¹⁴. וכה"ג כתב מהר"ם בתשובה במיימון¹⁵ דעל חזקה דיישוב מבררים הדבר כה"ג, משום דבלאו הכי כולם פסולים לעדות, ומאן ידע במילתיה כי אם בני מתא. אכן נראה אע"ג דאייתנין לעיל דבענייני מסים המנהג מבטל ההלכה, מ"מ ראוי ונכון לדקדק הטיב אם נוכל להשוות כל המנהגים לדין תורה, אף אם לא לגמרי מ"מ עדיף טפי שנמצאו סעד וסמך מדברי חכמים ולאוקמינהו בטעם וסברא.

תרומת הדשן עמוד מס 293 א (שו"ת) איסרלין, ישראל בן פתחיה הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

האם יש משמעות לזהות המתקנים את המנהג?

שו"ת אגרות-משה, חו"מ ח"א סי' עב -

והגע עצמך דהא ברור ופשוט שכל אלו הדינים התלויין במנהג המדינה כגון בב"מ דף פ"ג מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן ומקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק וכגון בדף ק"ג במקבל שדה מחברו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש וכדומה א"צ שיעשה המנהג ע"פ חכמי תורה וגם אף לא ע"פ יהודים דוקא דאף שהנהיגו זה הנכרים כגון שהם רוב תושבי העיר נמי הוא מדין התורה בסתמא כפי המנהג דאדעתא דמנהג העיר נחשב כהתנו בסתמא. וכן הוא בעניני מכירה מה הוא בכלל המכר שאף שאיכא דינים קבועים בפרקי המכירה בב"ב מה הוא בכלל המכירה מפורש ברמב"ם ס"פ כ"ו ממכירה ובש"ע חו"מ סי' רי"ח סעי' י"ט דהוא רק במקום שאין מנהג אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג והטעם שבסתמא הוא כהתנו שהוא כהמנהג ולכן אין חלוק מי הם שהנהיגו דאף אם הנכרים שהם רוב תושבי העיר הנהיגו, נידון בדין התורה בסתמא כהמנהג.

אגרות משה עמוד מס 123 ד (ח"ו"מ א, או"ח ב, אר"י ב) פנינשטיין, משה בן דוד הורו"ס ע"י תכנת אוצר החכמה

הרב דב ליאור, 'יחס ההלכה לחוקי המדינה', תחומין ג תשמ"ב, (עמ' 247) -

עוד יש להעזר בהבחנה בין הסדר חוקי ספציפי בתחום מסויים, כמו דיני עבודה או הגנת הצרכן, לבין הסדר כולל בדיני חוזים, למשל. אל לנו לעקור את התורה, ולהניחה בקרן זוית ולקבל עלינו חוקים חדשים, כפי שציין הב"י בשם הרשב"א חו"מ ס"ס כו. אבל בודאי [בתחום ספציפי אפשר לקבל הסדר חוקי ומערכת משפט, וראה פתחי תשובה חו"מ סי' ג ס"ק ב בשם רע"א, אך קבלת מערכת כללית של חק חדש, אפילו אינו לקוח ממשפט זר...מהוה סכנה לנתוקנו ממשפטנו ומקור חיותנו כאמור.

דוגמאות

עבודה
עמותות

דוגמאות מפסקי דין

עבודות שיפוצים

<http://dintora.org/article/76>

ויתור על זכויות בקרקע -

<http://dintora.org/article/109>